

DAĞISTAN'IN DİNİ YAPISININ STRATEJİK SONUÇLARI*

Dr. Öğr. Üyesi Gökmen KILIÇOĞLU**

Öz

İslam ve Dağlı kültürü Dağıstanlıların önemli ortak paydalarıdır. Bölgede dini yapı büyük ölçüde tarikatlara dayanmaktadır. Dini yapı bölgenin dış müdahaleler karşısında direnişi organize etmiştir. Çarlık Rusya'sının bölgeyi işgalinde en önemli engel Dağıstan'dan ve buranın tarikat yapısından gelmiştir. Müridizm ve cihad kavramı Hristiyan bir kuvvetle mücadele için imkan sağlamıştır. Dini yapı, SSCB döneminde toplumun kimliğini korumasında rol oynamıştır. SSCB'nin dağılma sürecinde ise Rusya Federasyonundan ayrılmak isteyenler için önemli bir motivasyon kaynağı oldu. Bölgedeki etkin olmak isteyen güçler Dağıstan'a kendi dini inanışlarını empoze etmeye çalışmışlardır. Vehabizm, İran'ın Şiiliği yayma, en azından siyasal İslam'ı benimsetme çabalarına bir de çeşitli dinlerin misyonerlik faaliyetleri eklenmiştir. Dağıstan'ın dini yapısı hem bölgede etkin olmak, hem de Rusya Federasyonu'na karşı faaliyetleri organize edebilmek için önem taşımaktadır. Rusya açısından ise radikal İslam ve ayrılıkçı hareketlerin kontrolü için bir stratejik önem sahiptir.

Anahtar kelimeler: Dağıstan, İslam, Vehabizm, Misyonerlik, Müridizm.

Strategic Results Of Dagestan's Religious Structure

Abstract

Islam and Mountainous culture are important common denominators of Dagestanians. Religious structure in the region is largely based on sects. The religious structure organized the resistance of the region against external interventions. The most important obstacle in the occupation of Tsarist Russia came from Dagestan and its sect. The concept of muridism and jihad provided the opportunity to fight with a Christian force. The religious structure played a role in protecting the identity of the society during the USSR. The forces who wanted to be active in the region tried to impose their religious beliefs on Dagestan. Wahhabism, Iran's efforts to spread Shiism and at least adopt political Islam

* Yüksek lisans tezinden türetilmiştir. Gökmen Kılıçoğlu, *Kafkasya'da Dağıstan'ın Stratejik Önemi*, Prof. Dr. Salih Aynural (Danışman), Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü, Strateji Bilimi Anabilim Dalı, 2004.

** Düzce Üniversitesi Akçakoca Bey Siyasal Bilgiler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü.

were added to the missionary activities of various religions. The religious structure of Dagestan is important both for being active in the region and for organizing activities against the Russian Federation. For Russia, however, it has a strategic importance for the control of radical Islam and separatist movements.

Keywords: Dagestan, Islam, Wahhabism, Missionary, Muridism.

Giriş

Dağıstanlıların İslam dinine olan bağlılıkları çok etnikli yapının ortaya çıkardığı gerginliği yumuşattığı ve ortak bir bilinç uyanmasına vesile olduğu görülmektedir. Özellikle Rus işgaline karşı gösterilen direnişin en önemli unsurunun dini inanç olduğu söylenebilir. Bu inancın Müridizm Hareketi çerçevesinde olgunlaştığı ve etkin bir yapı haline geldiği bilinmektedir. Soğuk Savaş süresince dinin bölgedeki etkisini fark eden Batılı güçler, bölgeyi SSCB'nin yumuşak karnı olarak görmüşler ve SSCB karşısındaki mücadelenin stratejik bir ögesi olarak algılamışlardır. SSCB'nin çöküşü sonrasında bölgedeki gelişmelerde de din başat bir rol oynamıştır. Çalışmamızda dinin özel olarak ise İslam'ın Dağıstan'ın ve bölgenin gelişmelerinde stratejik etkisi üzerinde durulacaktır.

Bölgeye İslam'ın Girişi

İslam'ın Kafkasya'ya girmesi 8. yüzyıla uzanır. Ebu Müslim önderliğindeki Araplar'ın Hazar Türklerine saldırımları ve bölgenin bir kısmını fethetmeleri ile bazı gruplar bölgeye yerleşmişlerdir. Bunların etkisi ile bölgede İslamlaşma faaliyetleri başlamıştır. Lezgilerin bir kısmı 8. yüzyılda Müslüman olmaya başlamışlar, 13. yüzyılda Akuşa halkı, 14. yüzyılda Darginler İslamlaşmışlardır.¹ Dağıstan, Kuzey Kafkasya'da İslam'ın merkezi olarak kabul edilmektedir.² Dağıstan Orta Çağın sonlarından beri bir İslami eğitim merkezi olmuştur. SSCB döneminde engellenmişse de 1992'den bu yana klasik Arapça ve Kuran öğretimi yapılmaktadır.³ Mahaçkale, Müslümanlar açısından Kuzey Kafkasya'nın manevi merkezi konumundadır. İslami Demokratik Parti ve Müslüman Toplumu gibi İslami ve birçok etnik grubu içinde barındıran siyasal hareketler Dağıstan'da ortaya çıkmıştır.⁴ Sovyetler Birliği sonrası gelen özgürlük ortamı dini bir canlanış meydana getirmiştir. Örneğin 1985 yılında hacca sadece 15 Dağıstanlı gitmiştir. 1996 yılına gelindiğinde resmi kota 6.000 kişi olarak belirlenmiş ancak yaklaşık 11.700 kişi çeşitli yollardan hacca gitmiştir.

Dağlılar arasında sosyal hayatta İslam'ın önemli bir yeri vardır. Hemen tüm yetişkin erkekler bir tarikatın üyesidirler.⁵ Cemaatlerin rolü İslami gelenekte

¹ Ufuk Tavkul, "İslamiyet'in XIX. Yüzyılda Kafkasya Halklarının Toplumsal Yapılarına Tesirleri", *Kırım Dergisi*, Cilt: 7, Sayı: 25, 1998, s. 43-46.

² Suat İlhan, *Kafkasya'nın Gelişen Jeopolitiği*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları 162, seri VIII, sayı A.3, Ankara 1999, s. 32.

³ A. Başoğlu, *Dagestan in Transition Period to the Free Market Economy*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Fatih Üniversitesi, İstanbul 1999, s. 20.

⁴ Y.G. Yıldız, "Kafkas Topluluklarının Siyasi ve Ekonomik Yapıları ve Gelişmeleri İle Bunlar Üzerinde Güç ve Rekabet Mücadeleleri ve Türkiye'nin İzlemesi Öngörülen Politikalar ve Etkinlikler", *Kafkaslar, Orta Doğu ve Avrasya Perspektifinde Türkiye'nin Önemi Sempozyumu*, 28-29 Nisan 1998, Harb Akademileri Basımevi, İstanbul, s. 171.

⁵ Başoğlu, *a.g.e.*, s. 20.

güçlüdür.⁶ Bölgede sufilik tarih boyunca yaygındır. Özellikle Nakşibendilik ve Kadirilik oldukça yaygındır. Nakşibendi tarikatı 18. yüzyıl sonu ve 19. yüzyıl başında Şirvan yoluyla Dağıstan'a geldi. Nakşibendi tarikatının doktrinini Çeçen-Dağıstan bölgesinde yayan İmam Mansur Uşurma'nın vaazları hızlı bir başarı elde etmiş ve Dağıstan halkları onun birlik çağrısına koşmuşlardır.⁷

Kadiri tarikatı, Kafkasya'da Nakşibendi tarikatından çok daha sonra, ancak 19. yüzyıl ortalarına doğru, Nakşibendilerce yönetilen direniş hareketinin gerilemeye başladığı sırada ortaya çıktı. Bu tarikatı Kafkasya'ya getiren Kumuklu Kunta Hacı'dır. Bu tarikat bilhassa Çeçenistan'da ve Dağıstan'da Rus baskısının daha şiddetli olduğu bölgelerde başarı elde etti.⁸

Müridizm Dağıstan'a Şirvanlı İsmail Efendi'nin talebelerinden Buharalı Mehmet tarafından getirilmiştir.⁹ Kuzey Kafkasya Dağlılarının Rus istilalarına karşı koyuşları 18. yüzyılın sonlarına doğru Çeçen asıllı Şeyh Mansur Uşurma tarafından başlatılmıştır. Gazi Muhammed, Hamzat Bek ve Şamil'in liderliğinde 1859 yılına kadar sürmüştür. 1877-1878 arası Dağıstan ve Çeçenistan'da direniş hareketleri artmış, 1920-1921 yılları arasında ise Said Şamil ve Gotsinski Necmettin önderliğinde Sovyetlere karşı son ve önemli başkaldırı hareketine girişmişlerdir.¹⁰ İmam Mansur'un başlattığı bu hareket Rusların bölge politikasına ilk sistemli darbe niteliği göstermektedir.¹¹

Müridizm, İslami esaslar çerçevesinde dini ıslahat gayesi güden bir tasavvuf hareketi olarak başlamıştır. İmamların Rus sömürgecilğine karşı vatanlarını ve inançlarını savunmaya karar verdikleri andan itibaren hareket, bu ruhi yönünün yanı sıra askeri ve siyasi bir yön de kazanmıştır. Rus yazar ve düşünürler bu hareketi bozguncu olarak nitelemişlerdir. Özellikle 1950'lerde Sovyet hükümeti, Kafkasya dağlılarının Rus yayılmasına karşı yaptığı sürdürdüğü hareketi halk düşmanı, irticai, hareketin lideri Şamil'i ise İngiliz ve Türk ajanlığıyla suçlamış, bu dönemi olumlu olarak yansıtan eserleri ise burjuva, milliyetçi yazılmış ilim dışı eserler olarak lanse etmiştir.¹² Rus istila hareketleri ile birlikte Kafkasya'da Müridizm hareketi başlamıştır. Rus tehlikesi karşısında bu cereyan bir *milli mistizm* olarak Kuzey Kafkasyalıları birleştirmeye sevk etmiştir.¹³ Müridizm, Kuzey Kafkasya için tek birlik sağlama şansıydı. Müridizmin ana hedefi, tüm boyları bir araya getirerek Birleşik Kuzey Kafkasya Devleti'nin kurulmasıdır. İşgale karşı halkların ortak bir cephede ulusal bir direniş göstermeleri olanaksızdı. Her biri değişik dillerden, kültürlerden olan bu halkları ortak bir

⁶ Nadir Devlet, "Kafkasya'daki Gelişmeler ve Türkiye'ye Etkileri", *21. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Türkiye'nin Genel Vizyonu Politikası Stratejisi*, 07-08 Aralık 1999, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, s. 121.

⁷ Alexandre Bennigsen ve Chantal Lemerrier-Quellejey, *Sufi ve Komiser: Rusya'da İslam Tarikatları*, çev. Osman Tüner, Akçağ Yayınları, Ankara 1988, s. 95.

⁸ Bennigsen ve Quellejey, *a.g.e.*, s. 98.

⁹ Yaşar Bağ, *Kafkasya Böyle Olmamalıydı*, Erkaya Matbaacılık, İstanbul 2002, s. 54.

¹⁰ Marie Broxup, "Caucasian Muridism in Soviet Historiography", içinde *Nakshandiskiy Traktat*, Society for Central Asian Studies, Reprint Series, No. 10, Oxford 1986.

¹¹ F.S. Turan, "Büyük Çekişmelerin Gölgesinde Kafkasların Yalnızlaşan Tarihi", *Anlayış*, Eylül 2003, s. 38.

¹² R. Karca, "Kuzey Kafkasya'da Halk Tahsilinin Durumu", *Dergi*, Sayı: 15, 1959, s. 67.

¹³ Yahya Okçu, *Türk-Rus Mücadelesi*, Berikan Yayınları, Ankara 2001, s. 212.

cephede toplamanın başlıca yolu dinsel bir cemaat şuurunun sağlanması idi.¹⁴ Tüm müritlerin İslam bayrağı altında bir araya gelmeleri, Hristiyan yayılcılığına karşı bu bölgede yeni ve bağımsız bir devletin oluşmasını sağlayacaktı.¹⁵ Tarikatların gücünü fark eden Ruslar, 1860'ların sonunda zikri yasaklamaya çalışmışlardır. Ancak her iki tarikat da tüm bu baskılara rağmen varlıklarını sürdürmüşler; hatta yayılmaya devam etmişlerdir.¹⁶

SSCB Döneminde Dağıstan'da İslam

İslamiyet'e yönelik baskılar komünist dönemde artarak devam etmiştir. İlkesel olarak dine karşı olan yeni sistem din karşıtlığını arttırmak için özel kurumlar oluşturmuş, ibadethaneleri kapatmış veya amacı dışında kullanmıştır. 1913'te Dağıstan'da 360'ı ulu cami olmak üzere 2.060 cami vardı.¹⁷ Komünist dönemde bunların çoğu yıkılmıştır. Din karşıtı tutumu ve izlenen stratejiyi Stalin'in sözlerinde görmek mümkündür:

“Azerbaycan'da dine karşı olan mücadele ile tazyik edilen halk kütleleri, dini müesseselerden uzaklaşmışlarsa da mukaddesatlarına saygısızlık gösterildiği kanaatine de varmışlardır. Onun için bu direkt metot, dolambaçlı metotlarla yer değiştirmelidir. Faraza, Dağıstan halk kütlelerine, esassız ve muzır fikirler sirayet ettirilip, Komünizm ile Müslüman şeraiti arasında benzerlik olduğu kanaatini uyandırmaya çalışmalıdır. Muhakkak olan bir şey varsa, bu memlekette din ile doğrudan doğruya mücadeleyi bırakmalı ve direkt olmayan daha ihtiyatlı metotlarla yer değiştirilmelidir.”¹⁸

Sovyetler Birliği'nin 2. Dünya Savaşı'na girmesi ile İslam'a yönelik şiddet politikası kısmen yumuşamıştır.¹⁹ Bu dönemde Orta Asya ve Kafkasya'da dört dini meclis kurulmuştur. İlki Orta Asya'ya yönelik olarak Taşkent'te, ikincisi Rusya Avrupa'sı ve Sibiryaya için Ufa'da, üçüncüsü Bakü'de Güney Kafkasya için, dördüncüsü ise Dağıstan'ın başkenti Mahaçkale'de Kuzey Kafkasya için kurulmuştur. Bu meclislerin başında müftüler vardı. Bu kurumların görevi dini yaymak değil, kontrol altında tutmaktı.²⁰ Sovyet Merkezi yönetimi İslamiyet'e karşı farklı politikalar uygulasa da genelde İslamiyet'i kontrol altında tutulması gereken bir tehdit olarak görmüştür.²¹ İslam karşıtı politikalar istenilen oranda başarılı olamamıştır. Orta Asya ve Kafkaslar, sahip oldukları

¹⁴ O. Sapan, “Ulus Milliyetlerin Rusya'sında Etnik Mesele: Kafkasya”, *Humanite*, Yıl: 1, Sayı: 3, Ağustos 2003, s. 110.

¹⁵ Anıl Çeçen, *Atatürk ve Avrasya*, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul 1999, s. 221.

¹⁶ Sebastian Smith, *Allah'ın Dağları: Çeçenistan'da Savaş*, Çev. Hadiye Nugay, Sabancı Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2002, s. 82.

¹⁷ Çetin Pekaçar, “Kumuk Türkleri”, *Yeni Türkiye, Türk Dünyası Özel Sayısı-II*, Yıl: 3, Sayı: 16, 1997.

¹⁸ *Stalin Külliyyatı*, Cilt: 4, s. 361-362'den aktaran Samiha Ayverdi, *Türk-Rus Münasebetleri ve Muharebeleri*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 2004, s. 76.

¹⁹ Ekrem Memiş - Nuri Köstüklü, *Türk Dünyası: Yeni ve Yakın Çağda*, Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya 2002, s. 158.

²⁰ Hafeez Malik, “Muslim Resurgence in Soviet Central Asia”, *Occasional Papers on Religion in Eastern Europe*: Vol. 11, Iss. 2, Article 1, 1991, <https://digitalcommons.georgefox.edu/ree/vol11/iss2/1>

²¹ Arda Aygül - Çağla Biçel - Banu Özdemir, “Güvenlik”, içinde Gamze Güngörmüş Kona (Edt.), *Orta Doğu, Orta Asya ve Kesişen Yollar*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2003, s. 91.

yüksek orandaki Müslüman nüfus dolayısı ile İslam dinamiğinden soyutla-
namazlar.²²

SSCB sonrası Kafkaslarda güç boşluğu olmuştur. Komünizmin çökmesi ile güç boşluğuna bir de ideolojik boşluk eklenmiştir. Bu boşluk İslami unsurlar tarafından doldurulmaya çalışılmıştır.²³ Genel olarak Nakşibendi ve Kadiri tarikatlarının etkin olduğu Dağıstan'da SSCB sonrası, Suudi Arabistan destekli Vehhabilik de ön plana çıkmaya başlamıştır.²⁴ SSCB'nin dağılması ile yeniden başlayan "oyun" çerçevesinde birtakım radikal hareketlere roller verilmeye başlanmıştır. Bu hareketler terör, gerilla savaşı yöntemleri ile harekete geçmiştir. Bu gelişmeleri iyice ateşleyecek olan ilk adımlar Dağıstan'da atılmıştır. Şamil Basayev ile Ömer Hattab'a bağlı silahlı Çeçen grupları Dağıstan sınırını geçerken, Rus sınır postasının komutanının durumu Moskova'ya bildirdiği ancak Moskova'dan herhangi bir müdahalede bulunulmaması yönünde emir aldığı iddia edilmektedir.²⁵

SSCB Sonrası Dönem

1900'larda etnik rekabetlerin su yüzüne vurması ile toplumun görece küçük ama motivasyonu ve kararlılığı yüksek bir grubu geleneksel İslam'ı reddederek daha katı ve hoşgörüsüz bir İslam anlayışına geçti. Bu anlayış Dağıstan'da İslami Uyanış Partisi'nin kurulması ile taraftar kazanmaya başladı. Bunu takip eden 10 yıl boyunca militan İslam etkisini arttırmıştır. 1998'de Karamakhi, Çobanmakhi ve Kadar adlı üç köyde İslami yönetim kurduklarını açıklamışlar ve şeriat hükümlerini uygulamaya başlayarak açıkça yönetimle çatışma içine girmişlerdir.²⁶

1999'da bölgede iki gizli İslam şurası kurulmuştur. İlki Kafkasya'da Ürdün kökenli Ömer Hattap'ın diğeri ise Özbek İslami Hareketi lideri Tahir Yoldaşev'in komutasındaydı.²⁷ Olaylardan başından beri haberdar oldukları ve aktif şekilde izledikleri iddia edilen Rus gizli servisleri, bölge ülkelerinin gelişmeleri öğrenmelerini sağladılar. Ruslar, toplanan bu şuraların, Usame Bin Ladin ile bağlantılı olduğu ileri sürülerek Rusya'nın bölgeye yönelik faaliyetlerinde ABD'nin tepkisini azaltmaya çalışmışlardır.

Dağıstan'da 1991'de Irak'a ABD saldırısını ve bu savaşa Rusya desteğini ve Haziran 1991'de de hac için Mekke'ye uçak bilet fiyatlarının artırılmasını protesto amaçlı dinsel karakterli gösteriler yapılmıştır.²⁸

Vehhabilerin politik etkileri sayılarının çok üstündedir. Özellikle dağlık kesimlerde iyi silahlanmışlardır.²⁹ Vehhabilik günümüzde Suudi Arabistan

²² A. Aytmatov, "The Shade of Extremism Over Central Asia", *Perceptions*, December 2000 - February 2001, vol 5, number 4, <http://www.mfa.gov.tr/grupa/percept/V-4/aytinatov.9.htm>

²³ Aygül vd., *a.g.e.*, s. 91.

²⁴ Utku Yapıcı, *Türk Dış Politikasının Yeni Açılımları Orta Asya ve Kafkasya: Küresel Süreçte*, Otopsi Yayınları, İstanbul 2004, s. 68.

²⁵ İrfan Ülkü, *Orta Asya: Moskova İle İslam Arasında*, Kum Saati Yayınları, İstanbul 2002, s. 95-96.

²⁶ J. Thomas, "President Putin's North Caucasus Challenge", *Center for Strategic and International Studies Russian and Euroasian Program, Islam Program*, Brief and Articles, 08.03.2001, Washington, <http://csis.org/ruseura/pubs/rbriefs/010308.pdf>

²⁷ Ülkü, *a.g.e.*, s. 97.

²⁸ Yıldız, *a.g.e.*, s. 171.

²⁹ R.B. Ware - E. Kisriev, "The Islamic Factor in Dagestan", *Central Asian Survey*, Vol. 19, Issue 2, 2000, s. 239.

sınırları içerisinde bulunan Necid bölgesinin Uyeyne kasabasında doğan Muhammed b. Abdulvehhab'ın adından kaynaklanmaktadır. Abdulvehhab'ın dini görüşleri ve daha sonra siyasi boyut kazanan hareketine Vehhabizm denmektedir.³⁰ Vehhabilik, Dağıstan'da 1990'dan sonra bir dönem tırmanışa geçmiş, daha sonra Dağıstan yönetiminin tedbirleri ile gelişim hızları azalmıştır. Aslında Vehhabilerin radikal politikaları ve köktenci İslam toplumu vizyonu, İslamiyet'in tasavvuf felsefesine bağlı Çeçen ve Dağıstanlılara yabancıdır.³¹ Üstelik SSCB dönemi boyunca dinden sistematik olarak uzak tutulmuş insanların birden bire koyu bir İslami düzeni kabul etmesi mümkün gözükmemektedir. Vehhabiliğin Dağıstan'da kısmen de olsa etki sağlamasının en önemli sebebi bölgenin ekonomik şartlarının kötü olmasıdır.³² Bölgedeki fakirlik ve düzensizlik dışarıdan maddi olarak destek alan Vehabi grupların cazibe merkezi olmasını sağlamaktadır. Vehhabilerin para karşılığı adamları olabilir ama tabanları yoktur.³³ Bazı analistler yerel nüfusun Çeçenlerden ve bunlardan kaynaklanan Vehabi hareketinden aşırı rahatsızlık duyduğunu ve Çeçenistan'ın Dağıstan'ı Kuzey Kafkasya'daki kurmak istedikleri İslami bir din devletinin ikinci derecede bir parçası yapacakları şüphesi duyduklarını belirtmektedirler.³⁴

Vehhabilerin öğretileri yerel tarikatları kızdırmaktadır. Tarikat yöneticileri bunlar: hem onurlarına hem de dinsel ve töresel yasayılarına tehdit olarak algılamaktadırlar. Bu grupların aralarında çatışmalar meydana gelmiştir. Dağlık Karamakhi köyünde tarafların yüzlerce üyesi silahlı çatışmalara girmişlerdir.³⁵

Başka devletlerde kendi İslami görüşlerini yaymaya çalışmaktadır. İran'ın Derbent'te bir camisi bulunmaktadır. Mahaçkale'de cemaatleri vardır ancak camileri yoktur. Suudi Arabistan da Mahaçkale'de bir cami açmayı denemiş, ancak Dağıstan yönetimi izin vermemiştir.³⁶

Dağıstan'da tehlikeli bir gelişme de çeşitli misyonerlik faaliyetleridir. Bölgedeki misyonerlik çalışmaları aslında hiç de yeni değildir. 19. yüzyılın ortalarında Ruslara karşı direnen Kafkas Müslümanlarını ziyaret eden Hollandalı bir gezgin, dönüşünde bu insanları yumuşatıp, direnme güçlerini kırabilmek için Kafkasya'ya misyonerlerin gönderilmesi gerektiği önerisini getirmiştir.³⁷ Derbent ve Bakü çevresinin Rus hâkimiyetine geçmesinden sonra Rus yönetiminin bazı imtiyazlar vererek bölgeyi protestan misyonerlik kuruluşlarına açması, misyonerler için burayı cazip kılmıştır.³⁸ Kafkasya'da önemli misyonerlik çalışmaları yapılmaktadır. Merkezi İsveç'te bulunan IBT (Institute of Bible Translation-İncil'i Çevirme Enstitüsü), İncil'i Adige, Kabartay, Osetin, Karaçay, Çeçen, Nogay, Avar, Lezgi, Kumuk, Lak, Dargin, Tabasaran, Sakhur, Rutul, Agul,

³⁰ Ahmet Vehbi Ecer, *Tarihte Vehhabi Hareketi ve Etkileri*, ASAM Yayınları, Ankara 2001, s. 1.

³¹ Smith, *a.g.e.*, s. 20.

³² S. Tugul, "Çeçenya, Dağıstan ve Vehhabilik", *Kafkasya Yazıları*, Sayı: 8, İlkbahar-Yaz 2000, s. 65.

³³ Mustafa Necati Özfatura, "Dağıstan'da Bağımsızlık Savaşı", *Türkiye Gazetesi*, 27.08.1999.

³⁴ Leonid Osokin, "Islamic Roots in Dagestan", 25 August 1999, <http://news.bbc.co.uk/1/hi/world/europe/416586.stm>

³⁵ Smith, *a.g.e.*, s. 134.

³⁶ Yaşar Kalafat, *Kırım-Kuzey Kafkasya Araştırmaları*, ASAM Yayınları, Ankara 1999.

³⁷ Turan, *a.g.e.*, s. 2.

³⁸ Turan, *a.g.e.*, s. 72.

Andi ve Bezthi dillerine tercüme ettirmiş, diğerlerine de etmektedir. Buralarda kiliseler kurmak hedefindedirler.³⁹ Ayrıca misyonlarının dünyadaki içinde en az Hristiyan bulunan insan guruplarını belirlemek ve her etnik grubun içinde öncü kilise kurma hareketlerini teşvik etmek olduğunu söyleyen⁴⁰ Hristiyanlığın Evangelist kolunu yaymaya çalışan hareketlerin Jashua Project adlı plan çerçevesinde bölge üzerinde çalışmaları bulunmaktadır. Bölgedeki etnik gruplar hakkında detaylı bilgilerine sahip olan bu grup, etnik dillere çevrilmiş İncil dağıtarak, Hz. İsa ve Hristiyanlıkla ilgili filmler göstererek ve maddi yardımlarda bulunarak bölge insanlarını Hristiyanlaştırmak istemektedirler.

Sonuç

Dağıstan, çok renkli bir etnik yapıya sahiptir. Farklı diller ve lehçelerin konuşulduğu “*Diller Dağı*” denen bir coğrafyanın parçasıdır. İslam Dağıstan’da geniş bir yayılma alanı bulmuş ve toplumsal yapıyı ciddi oranda şekillendirmiştir. İslam, Dağlı kültürü ile birlikte Dağıstanlıların önemli bir ortak paydasıdır. Bölgede dini yapı büyük ölçüde tarikatlara dayanmaktadır.

Dini yapı bölgenin dışarıdan gelen saldırılar ve işgal girişimleri karşısına da direnişi organize etmiştir. Çarlık Rusya’sının bölgeyi işgalinde en önemli engel Dağıstan’dan ve buranın tarikat yapısından gelmiştir. Disiplinli ve görece organize oluşları bu yapıların seferber edilmesini kolaylaştırmıştır. Ayrıca cihat düşüncesi de Hristiyan bir gücün karşısında savaşmayı dini bir gereklilik haline getirmiştir. Dini yapı, SSCB döneminde toplumun kimliğini korumasında rol oynamıştır. Sovyet sisteminin “*Sovyet İnsanı*” yaratma projesi adı altında Ruslaştırma siyasetine karşı bir panzehir işlevi görmüştür.

SSCB’nin dağılma sürecinde ise Rusya Federasyonu’ndan ayrılmak isteyenler için önemli bir motivasyon kaynağı oldu. Özellikle Çeçenistan savaşlarının bölgeye etkisi büyüktür. 1990’lı yıllarda geleneksel İslami yapıdan sapmalar olmuş ve daha radikal, sefeli yapılar etkin olmaya başlamıştır. Bölgedeki güç boşluğunu kullanmak isteyen çeşitli güçler Dağıstan’a kendi dini inanışlarını empoze etmeye çalışmışlardır. Vehabizm, İran’ın Şiiliği yayma, en azından siyasal İslam’ı benimsetme çabalarına bir de çeşitli dinlerin misyonerlik faaliyetleri eklenmiştir.

Dağıstan’ın dini yapısı hem bölgede etkin olmak, hem de Rusya Federasyonu’na karşı faaliyetleri organize edebilmek için önem taşımaktadır. Rusya açısından ise radikal İslam ve ayrılıkçı hareketlerin kontrolü için bir stratejik önem sahiptir.

Kaynaklar

AYGÜL, Arda - BİÇEL, Çağla - ÖZDEMİR, Banu: “Güvenlik”, içinde Gamze Güngörmüş KONA (Edt.), *Ortadoğu, Orta Asya ve Kesişen Yollar*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2003.

AYTMATOV, A.: “The Shade of Extremism Over Central Asia”, *Perceptions*, December 2000 - February 2001, vol: 5, number: 4, <http://www.mfa.gov.tr/grupa/percept/V-4/aytinatov.9.htm>

AYVERDİ, Samiha: *Türk-Rus Münasebetleri ve Muharebeleri*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 2004.

³⁹ Ömer Turan, *Avrasya’da Misyonerlik*, ASAM Yayınları, Ankara 2002, s. 22.

⁴⁰ <http://www.joshuaproject.net/index.php>

- BAĞ, Yaşar: *Kafkasya Böyle Olmamalıydı*, Erkaya Matbaacılık, İstanbul 2002.
- BAŞOĞLU, A.: *Dagestan in Transition Period to the Free Market Economy*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Fatih Üniversitesi, İstanbul 1999.
- BENNIGSEN, Alexandre - Chantal Lemerrier-Quelquejay: *Sufi ve Komiser: Rusya'da İslam Tarikatları*, çev. Osman Türer, Akçağ Yayınları, Ankara 1988.
- BROXUP, Marie: "Caucasian Muridism in Soviet Historiography", içinde *Nakshandiskiy Traktat*, Society for Central Asian Studies, Reprint Series, No. 10, Oxford 1986.
- ÇEÇEN, Anıl: *Atatürk ve Avrasya*, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul 1999.
- DEVLET, Nadir: "Kafkasya'daki Gelişmeler ve Türkiye'ye Etkileri", *21. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Türkiye'nin Genel Vizyonu Politikası Stratejisi*, 07-08 Aralık 1999, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul 1999.
- ECER, Ahmet Vehbi: *Tarihte Vehhabi Hareketi ve Etkileri*, ASAM Yayınları, Ankara 2001. <http://www.joshuaproject.net/index.php>
- İLHAN, Suat: *Kafkasya'nın Gelişen Jeopolitiği*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1999.
- KALAFAT, Yaşar: *Kırım-Kuzey Kafkasya Araştırmaları*, ASAM Yayınları, Ankara 1999.
- KARCA, R.: "Kuzey Kafkasya'da Halk Tahsilinin Durumu", *Dergi*, Sayı: 15, 1959.
- MALIK, Hafeez (1990): "Muslim Resurgence in Soviet Central Asia", *Occasional Papers on Religion in Eastern Europe*, Vol. 11, Iss. 2, 1991, <https://digitalcommons.georgefox.edu/ree/vol11/iss2/1>
- MEMİŞ, Ekrem - KÖSTÜKLÜ, Nuri: *Türk Dünyası: Yeni ve Yakın Çağda*, Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya 2002.
- OKCU, Yahya: *Türk-Rus Mücadelesi*, Berikan Yayınları, Ankara 2001.
- OSOKIN, Leonid: "Islamic Roots in Dagestan", 25 August 1999, <http://news.bbc.co.uk/1/hi/wotld/europe/416586.stm>
- ÖZFATURA, Mustafa Necati: "Dağıstan'da Bağımsızlık Savaşı", *Türkiye Gazetesi*, 27.08.1999.
- PEKAÇAR, Çetin: "Kumuk Türkleri", *Yeni Türkiye, Türk Dünyası Özel Sayısı-II*, Yıl: 3, Sayı: 16, 1997.
- SAPAN, O.: "Ulus Milliyetlerin Rusya'sında Etnik Mesele: Kafkasya", *Humanite*, Yıl: 1, Sayı: 3, Ağustos 2003.
- SMITH, Sebastian: *Allah'ın Dağları: Çeçenistan'da Savaş*, çev. Hadiye Nugay, Sabancı Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2002.
- TAVKUL, Ufuk: "İslamiyet'in XIX. Yüzyılda Kafkasya Halklarının Toplumsal Yapılarına Tesirleri", *Kırım Dergisi*, Cilt: 7, Sayı: 25, 1998.
- THOMAS, J.: "President Putin's North Caucasus Challenge", *Center for Strategic and International Studies Russian and Euroasian Program, Islam Program*, Brief and Articles, 08.03.2001, Washington, <http://csis.org/ruseura/pubs/rbriefs/010308.pdf>
- TUGUL, S.: "Çeçenya, Dağıstan ve Vahhabilik", *Kafkasya Yazıları*, Sayı: 8, İlkbahar-Yaz 2000.
- TURAN, F.S.: "Büyük Çekişmelerin Gölgesinde Kafkasların Yalnızlaşan Tarihi", *Anlayış*, Eylül 2003.
- TURAN, Ömer: *Avrasya'da Misyonerlik*, ASAM Yayınları, Ankara 2002.
- ÜLKÜ, İrfan: *Orta Asya: Moskova ile İslam Arasında*, Kum Saati Yayınları, İstanbul 2002.
- WARE, R.B. - KISRİEV, E.: "The Islamic Factor in Dagestan", *Central Asian Survey*, Vol. 19, Issue 2, 2000.
- YAPICI, Utku: *Türk Dış Politikasının Yeni Açılımları Orta Asya ve Kafkasya: Küresel Süreçte*, Otopsi Yayınları, İstanbul 2004.
- YILDIZ, Y.G.: "Kafkas Toplularının Siyasi ve Ekonomik Yapıları ve Gelişmeleri İle Bunlar Üzerinde Güç ve Rekabet Mücadeleleri ve Türkiye'nin İzlemesi Öngörülen Politikalar ve Etkinlikler", *Kafkaslar, Orta Doğu ve Avrasya Perspektifinde Türkiye'nin Önemi Sempozyumu*, 28-29 Nisan 1998, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul 1998.